

Bedrüddîn el-‘Aynî’nin Hadisleri Kronolojik Değerlendirmesi

*Recep TUZCU**

“Badr al-Din al-‘Aynî’s
Cronological Evaluation of
Hadith”

Abstract: Hadith is historical and the appropriateness of its content to historical events is important. The reason and date of its origin are important measurements to criticize and evaluate hadith. The chronological partitioning of hadith is a measure to determine its accuracy and its interpretation. After detected the date of a hadith he chronological point of view vertically categorized it and evaluated horizontally with historical input. He investigates the bases of hadith by evaluating vurud reason, the region that the hadith took place, people and events involved in sociological and cultural views. He criticized the reports that are not possible to determine historically like the report about the Prophet (pbuh) heard the call to the prayer on the night of Isrâ’. el-Aynî who finds the report that the Prophet’s (pbuh) saying “nothing makes the water dirty” about the Budâ’as well that everything was thrown into, against fundamentals of sociology and Islâm evaluates it by the details of the region at the time of the narration. Also, he applies chronological classification to determine nâsîh (remover) and mensuh (removed) reports on subjects such as invitation to Islam before the war, selb; giving the belongings of a person killed to his killer at a battle; mut’a marriage.

Citation: Recep TUZCU, “Bedrüddîn el-‘Aynî’nin Hadisleri Kronolojik Değerlendirmesi” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XI/2, 2013, ss. 73-91.

Key Words: Hadith, Anachronism, Chronology, Ezân, Mut’a.

Giriş

Hadisin sıhhatini tespit ve metninde murat edileni anlamada farklı disiplin ve yöntemlerinden faydalanılmaktadır. Bu disiplinlerden birisi de tarih ilmidir. Hadisin muhtevasının tarihi vakaya uygunluğu önemlidir. Bazı rivâyetler arasındaki tearuzu gidermede, hadisleri kronolojik tasnif, çözüm

* Yard. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, receptuzcu@hotmail.com

için yeterli bir yöntem olabilmektedir. Hadislerin kronolojik sıra ile okuyabilmek ise söz konusu rivâyetlerin vürud tarihini tespitle mümkündür. Rivâyetleri tarihlendirerek tasnif, Hz. Peygamber'in sünnetteki zaman içerisinde değişimleri, nâsih ve mensûh hadisi tanıma; hadisler arasında var gibi görünen tearuzu giderme imkânı verebilmektedir. Rivâyetlerin vürud tarihini tespit ederken hadis kaynakları yanında, esbabı vürud, esbabı nüzul, siyer, tarih ve rical kitapları, hadis şerhleri ve teşri' tarihine dair yazılmış eserlerden de istifade etmek gerekir. Bu ise muhaddislerin aynı zamanda iyi bir tarihçi olmasını zorunlu kılar. Bu anlamda Bedrüddin el-Aynî de, muhaddis, filolog ve fakih olduğu kadar iyi bir tarihçidir.¹

Bedrüddin el-Aynî Mahmud b. Ahmed 762/1360 senesinin Ramazan ayında Gaziantep'te Duluk mevkiinde doğmuştur. "el-Aynî" şeklinde meşhur olmasının sebebi, doğum yeri olan Gaziantep'e o yıllarda muhtemelen Ayıntâb kısaca "Ayn" denmesidir. el-Aynî, küçük yaşta ilim tahsiline başlamış, Kâhta, Malatya, Halep, Şam, Kudüs ve Kahire'de pek çok hocadan ders almış, çok sayıda kitap² telif etmiştir. Kahire'de tasavvuf yoluna intisap ederek Berkûkiye Tekke'sinde bir süre kalan, 829/1425 tarihinde Mısır Hanefî baş kadılığına ve Evkaf Nâzirliğine tayin olunup 842/1438 tarihine kadar bu vazifeyi yürüten, bilahare Ezher civarında yaptırdığı medresede dersler veren el-Aynî, 855/1451 senesinde Kahire'de vefat etmiştir.³

Eserlerinde el-Aynî'nin hadisleri kronolojik okumaya tabi tuttuğu görülmektedir. el-Aynî, ilk olarak kronolojik açıdan tearuz içeren hadisleri dikey tarih tasnifine tabi tutmakta, ikinci olarak rivâyetleri yatay olarak kendi tarihinde okumakta ve yorumlamaktadır. el-Aynî'nin, rivâyeti tarihsel açıdan dikey olarak tasnif ettikten sonra tarih yanlılığı içeren rivâyetleri tenkit ettiği görülmektedir. O, müşkül içeren hadisin vürud sebebi, mekânı, ilgili şahısları

¹ el-Aynî'nin hayatı için bkz. el-Aynî, Mahmûd b. Ahmed, *Nuhabul-Afkâr fi tenkihi mebâni'l-ahbâr fi şerhi şerhi Ma'âni'l-asâr*, Thk. Azizurrahman es-Seyfî, Basılmamış Doktora Tezi, Karataş Üniversitesi, Pakistan 2007, I, ss.,11-24.

² el-Aynî'nin bilinen çok sayıdaki eserinden bazıları şunlardır: 1) *Mebâni'l-Ahbâr fi Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, 2) *Mağâni'l-Ahyâr fi Ricâli Ma'âni'l-Asâr*, 3) *Afkâr fi tenkihi Mebaani'l-Ahbâr fi Şerhi şerhi Maani'l-Asâr* 4) *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd* 5) *'Umdetü'l-kârî fi Şerh-i Sahihî'l-Buhârî*, 6) *'İkdü'l-cümân fi târihi ehli'z-zamân*, 7) *el-Makâsîdü'n-nahviyye fi şerhi Şevâhidi Şürûhi'l-Elfiyye*, 8) *el-Binâye fi Şerhi'l-Hidâye*, 9) *Keşfü'l-Lisân*, 10) *Şerhu Kenz*, 11) *Şerhu Mecma'*, 12) *Tabakâtü'l-Hanefiyye*, 13) *Tabakâtü's-Şu'arâ*, 14) *Muhtasaru Târîhi İbn Asâkir*, 15) *Târihü'l-Akâsire*, 16) *Zeynü'l-Mecâlis*.

³ el-Aynî'nin hayatı, eserleri ve ilmi kişiliği hakkında bilgi için bkz. Taşköprizâde, *Miftâhü's-Seâde ve Misbâhu's-Siyâde*, nşr., Abdülvehhab Ebu'n-Nûr, Kahire 1968, I, 265-266; Leknevi, *el-Fevâidü'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*, Beyrut 1987, s. 207-208; Kehhâle, *Mu'cem-ül-Müellifin Terâcimiü Musannifi'l-Kütübî'l-Arabiyye*, Dimaşk 1957, XII, 150-151; Ali Osman Koçkuzu, el-Aynî, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 271-272; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 2006, s. 100.

ve olayları, sosyolojik ve kültürel açısından derinlemesine kendi tarihinde incelemekte ve yorumlamaktadır.

Tebliğimizde amaçlanan “el-Aynî'nin hadisleri kronolojik tasnifle okuma ve değerlendirme” yöntemini tanıtmaktır. Bu yöntem, Ezan⁴, Buda'a kuyusu⁵ Abdest⁶, Teyemmüm⁷, Namaz⁸, İsrâ⁹, Mirac¹⁰, savaştan önce düşmanı İslâm'a davet emri¹¹ ve selb¹² ve mut'a¹³ gibi ilerde detaylı bir şekilde sunacağımız daha birçok müşkül konuda hadis araştırmacılarını büyük ölçüde rahatlatıcak olan “*hadisleri kronolojik tasnifle okuma ve değerlendirme*” adını verdiği-miz bir yöntemdir. Takdir edersiniz ki bu tür toplantılarda verilen sürede bu konulardan sadece bir kaçını sunmak mümkündür. el-Aynî'nin kullandığı bu yönteminden mülhemen “Namazın teşri bağlamında İsrâ ve Mirac rivâyetle-rini” müstakil bir kitap çalışması olarak daha sonra sunmayı düşünmekte-yim. Ezan'ın teşrii, Buda'a kuyusu ve Mut'a nikâhı ile ilgili rivâyetlerle el-Aynî'nin bu yöntemini tanıtmak istiyorum.

I. Hadisleri Kronolojik Yatay Okuma, Buda'a Kuyusu Örneği.

Bazı müşküllerin çözümünde rivâyetin metin dışı değerlendirmeye tabi tutulduğu bilinen bir husustur. Bu durum rivâyetin metninin İslâm'ın tespit ettiği ilkelere sosyolojik ve tarihi vakaya zahiren aykırı görülmesi durumunda söz konusu olmaktadır. Bu tür rivâyetleri anlamada yaşanan güçlüğü gidermek için hadisin söylendiği tarihte olayın yaşandığı mekân, sosyolojik ve kültürel değerler ve özel şartları tespit önem arz etmektedir. el-Aynî de önce problem tespiti ve arkasından çözümüne bu yöntemi kullanarak geçmektedir. Buda'a kuyusu hakkındaki rivâyeti kendi tarihinde yatay olarak şu şekilde değerlendirmektedir:

“Kadınların adet bezi gibi ve benzeri atıkların içine düştüğü Buda'a kuyusundaki suyun pislik tutmayacağına dair Hz. Peygamber'in: “**Suyu hiçbir şey kirletmez**”¹⁴ sözü

⁴ el-Aynî, *Nuhab*, III, 11.

⁵ el-Aynî, *Nuhab*, I, 65-69

⁶ el-Aynî, *Nuhab*, III, 6.

⁷ el-Aynî, *Umde*, IV, 4-8, XIII, 323-329.

⁸ el-Aynî, *Nuhab*, 7; *Umde*, VI, 151; *Şehu's- Sünen*, V, 54.

⁹ el-Aynî, *Umde*, VI, 51.

¹⁰ el-Aynî, *Umde*, IV, 59.

¹¹ el-Aynî, *Nuhab*, XII, 144-156.

¹² el-Aynî, *Nuhab*, XII, 264

¹³ el-Aynî, *Nuhab*, X, 339-358.

¹⁴ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Musned*, İstanbul, 1992, III, 80, h.no: 11806; Ebû Dâvud, Süleymân b. Eşas es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul, 1992, Tahret, 34. h.no: 66.

bağlamından koparıldığında, İslâm ve Hz. Peygamber'in temizlik konusundaki anlayışı ile çelişmektedir. "Buda'a kuyusunun yapısı sekize sekiz ziradır" diyen Muhammed b. Mesleme'nin görüşü takdiri olup tahriri değildir. Çünkü Ebû Dâvud, Kuteybe b. Said'den nakille, kuyu ile ilgilenen kişiye; kuyudaki suyun en derin ve en sığ olduğu andaki durumunu sormuş, o da: derin olduğunda bir zira veya daha fazla, sığ olduğunda ise bir karış veya biraz fazla olduğu bilgisini vermiştir.¹⁵ el-Vakidî (ö.207)'nin verdiği bilgiye sahip kişiler de, Hz. Aişe'den "Buda'a kuyusunun suyunun akan bir kanala sahip olduğunu ve bu kanaldan beş, ya da yedi bahçenin sulandığını" nakletmektedirler. Hidaye sahibi (Merginânî) de, İmam Malik'ten hadisin sebab-i vurudu olarak "Buda'a kuyusunun suyunun (bahçelere) aktığını" nakletmektedir. Hattâbî (ö.388), Ebû Saîd'in hadisini duyan, bu kuyuya pislik atılması Medinelilerin âdeti bu fiili bilinçli kasıtlı yaptığını vehmetti. Değil bunu bir Müslüman, zimmi veya putperest bile yapmaz. İnsanoğlunun Müslümanı kâfiri, eski ve yeni dönemdeki âdeti su kaynaklarını temiz tutmaktır. Dinin en yüksek tabakası ve Müslüman cemaatin en faziletleri hakkında, üstelik onlar yanında su kıymetli ve çok ihtiyaç duyulduğu halde böyle bir şey yapıyor olmaları nasıl olur da mümkün olur? Nebi (s.a.v.) su kaynaklarına ve yollara defî haceti yasaklamıştır. Nasıl olur da su kaynağını pislik ve çöplerin atıldığı bir mezbele yapmış olurlar? Bu zan onlar hakkında uygun da, caiz de olmaz. Bu kuyu mekân olarak alçak seviyede bir yerde idi. Seller yoldan aldığı pislikleri ve çöpleri taşıyor, kuyuya atıyordu. Suyun çokluğundan dolayı bu şeyler, kuyu suyunu etkilemiyor ve değiştirmiyordu. Resûlullah'a bu suyun temiz mi pis mi olduğu hükmünü sordular. Onun cevabı, "suyu hiçbir şey kirletmez" oldu.¹⁶

el-Aynî "Medine'de Hz. Peygamber döneminde Zerkâ ve Hamza pınarı dışında akan su yoktur, Buda'a kuyusu yer altında çıkmaktadır. Bir kaynak olarak akmayan bu su, bu gün Medine'nin doğusunda Beni Saide yurdunda bulunmaktadır", şeklinde yöneltilebilecek bir itiraza Tahâvî'nin el-Velid b. Ali'den naklettiği şu sözlerle cevap verilebileceğini ifade etmiştir:

"Medine'de akan su yoktur" sözünü söyleyenin kastı şu olabilir. Medine'de nehir olarak yeryüzünde akan su yoktur. Yerin altından akan su kanalları gibi Buda'a kuyusunun suyu da yerin altından akmaktadır."¹⁷

Bu örnekte İslâm'ın ve Hz. Peygamber'in temizlik anlayışına muarız gibi görünen Buda'a kuyusu hadisindeki müşkülü el-Aynî'nin, kuyunun tarihteki coğrafi konumunu bildiren verilerle başarılı bir şekilde çözümlendiği görülmektedir.

¹⁵ el-Aynî, *Nuhab*, I, 65-69

¹⁶ Ebû Dâvud, *Sünen*, Taharet, 34. Hno: 67, Hattâbî, Ebî Suleymân Hamd b. Muhammed, *Meâlimu'sünen*, Matbuatu'l-İlmiyye I. Baskı, Halep 1351/1932, I, 37-38; el-Aynî, *Nuhab*, I, 65-69.

¹⁷ el-Aynî, *Nuhab*, I, 65-69 el-Aynî, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Şafîî ve Beyhâkî'nin el-Vakidî hakkındaki tenkitlerine şu şekilde cevap vermektedir: "*el-Vakidî Medineli olup Buda'a kuyusunun durumunu müşahade eden ve onun halini en iyi bilen kişidir. Bu naklinde, ne isnad ne de irsal vardır, bu nedenle onun hakkında bu suçlamalar doğru değildir. Ayrıca bir tarihçi olarak el-Vakidî'yi doğu ve batı herkes bilmekte ve kitaplarını övmektedir.*"

II. Hadislerde Anakronizm ve Kronolojik Dikey Okuma; Ezan Örneği

Hadisin sıhhatini tespit ve anlamlandırmada tarihi vakaya uygunluğu önemlidir. el-Aynî'nin, rivâyeti tarihsel açıdan dikey olarak tasnif ettikten sonra tarih yanlışlığı içeren rivâyetleri tenkit ettiği görülmektedir. Hz. Peygamber'in Ezan'ı Miraçta işitmesi ve Ezan tarihin ortaya çıkışı arasında tarih yanlışlığı olduğu kanaatindedir. Söz konusu tarih yanlışlığı içeren rivâyeti Bezzâr, Ali b. Talib (r.a.)'den şu şekilde nakletmektedir:

“... Bir melek hicabın arkasından çıktı ve bu Ezanı okudu. Meleğin söylediği her cümleden sonra, hicabın ardından (Allah), “doğru söyledi” dedi. Sonra melek Muhammed (s.a.v.)'in elinden tuttu ve onu sema ehlinin önüne getirdi ve o içlerinde Nuh ve Âdem (a.s.)'in olduğu sema ehline imamlık yaptı.”¹⁸

el-Aynî, öncelikle bu rivâyet hakkında olumlu yorum yapanlara yer vermektedir.

“Süheylî (ö.581), Bezzâr'ın naklettiği bu rivâyete sahih diyerek şu yorumu yapmaktadır: “Bu hadis İsrâ hadisini desteklemesi ve ona benzemesinden dolayı sahih olduğunu düşünüyorum. Hz. Peygamber'in Ezanı İsrâ gecesi semada işitme müşahedesi vahiyden daha güçlüdür. Hz. Peygamber'in Ezan'ın teşriini Medine'ye kadar geciktirmesi, vahiyle değildi, Abdullah b. Zeyd el-Ensârî'nin rüyası ile teşri' kılınmasındaki hikmet; Hz. Peygamber, Ezan'ı Miraçta, yedi kat semanın ötesinde duydu ve Abdullah b. Zeyd Ezanı okuyunca hatırladı ve: “**Bu rüya kesinlikle inşallah hak bir rüyadır**” demiştir. Hz. Peygamber, semada işittiği Ezan'ın yeryüzünde sünnet kılınmasının Allah'ın rızasına uygunluğunu anladı. Hz. Ömer'in rüyasında Ezanı işitmesi de bunu teyit etti.”¹⁹

el-Aynî, ikinci olarak hadis hakkında hadisçi ve tarihçi İbn Kesîr gibi âlimlerin görüşlerine yer vermekte ve dikey kronolojik tenkide tabii tutmakta ve şöyle demektedir:

“Süheylî'nin bu hadisin sahih olduğuna dair vehmi doğru değildir. Bilakis İbn Kesîr (Ö. 774)'in yer verdiği gibi haber münkerdir. Carudiyye fırkasına mensup olan Ziyâd b. el-Münzir Ebu'l-Carûd, rivâyetin naklinde tefferüt etmiş ve cerh edilmiş bir râvidir. Sonra Hz. Peygamber İsrâ gecesinde bunu duymuş olsaydı, hicretten sonra namaza çağrı konusunda Ezan okunmasını emretmesi gerekirdi.²⁰ “Ezan, hicri birinci yıldan sonra okunmaya başlamıştır. Bazı kayıtlarda Ezan hicri ikinci yılında okunmaya başladığı da söylenmiştir. Abdullah b. Zeyd b. Abdurrahîb el-Ensârî'nin rüyasında gördüğü şekilde, Ezan okunmuş ve daha sonra bunu teyit eden vahiy gelmiştir.”²¹

¹⁸ Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Basrî, *el-Bahrü'z-Zahhhâr (Musnedü'l-Bezzâr)*, Thk. Mahfuzurrahman Zeynuddin, Mektebetu Ulum vel-Hikem I. Baskı, el-Medinetu'l-Munevveratu 1988/1409, II, 14-7 hno: 508.

¹⁹ Suheylî, Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed, *er-Ravdul-Unfu fi Şerhi Sireti'n-Nebiyyi li İbn Hişâm*, Thk. Ömer Abdusellam es-Selâmî, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut 1421/2000, IV, 185.

²⁰ İbn Kesîr, İsmail b. Ömer b. Kesîr, *es-Sirtü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Abdilvahid, Beyrut 1396/1976, II, 334; el-Aynî, *Nuhab*, III, 11.

²¹ el-Aynî, *Nuhab*, III, 11.

el-Aynî bu kronolojik tenkitlerinde haklıdır. Hicri 1. (622) bir rivâyete göre 2. (623) senesinde Ezan'ın meşru kılındığı bir gerçektir.²² Şayet Hz. Peygamber İsrâ gecesinde Ezan'ı işitip müşahede etmiş olsaydı, hem Mekke'de hem de hicretten sonra ezanın varlığı tespit olurdu. İkinci olarak namaza çağrı için ashabıyla istişaresi esnasında, ashabının boru, çan ve Hz. Ömer'in bir kişiye namaz başladı ile nida edelim teklifleri karşısında; Hz. Peygamber rivâyetlerde geldiği üzere Hz. Ömer'in teklifini kabul²³ veya iki o odunun birbirine vurulması teklifi²⁴ yerine Ezan okunmasını teklif ederdi. Ayrıca diğer bir husus Abdullah b. Zeyd'in ve Hz. Ömer'in rüyası sonunda hak bir rüya olduğunu değil İsrâ gecesinde kendisinin de Ezanı işittiğini söylerdi.

III. Kronolojik Tasnif ve Değerlendirme Yöntemiyle Nâsîh Hadisi Tespit, Mut'a Nikâhı Örneği

Mut'a nikâhı, değişik kültürlerde ve coğrafyalarda farklı biçimlerde rastlanan geçici bir süre için yapılan evliliklerdir. İslâm'ın zuhuru sırasında Arap ve İran toplumunda mevcuttu. Yabancı beldelere gidişinde şahısların, eşyalarını koyabileceği, geçici olarak ikamet temini ve bu süre içinde karı koca ilişkilerini mümkün kılan bir evlik türüdür.²⁵

İslâm'da istisnai durumlarda Mut'anın tatbik edildiği ve yasaklandığına dair rivâyetler bulunmaktadır. Mut'anın meşruiyeti konusundaki tartışmalar ağırlıklı olarak Nisâ suresinin 24. ayetinin yorumu, Hz. Peygamber'in bu tür nikâha müsaade ettiğine dair hadisler ve Hz. Ömer'in konuya ilişkin yasaklaması etrafında yapılmaktadır. Mut'anın yasaklanma tarihi konusunda Hz. Peygamber'in vefatından sonra tartışmalar başlamıştır. Rivâyetlere göre Hz. Peygamber, Mut'a nikâhını farklı tarihlerde yasaklamaktadır.²⁶

Rivâyetlerde Mut'a nikâhı;

1-Hayber gazvesinde (h.7.),

2-Mekke'nin fethi, Umretul-kaza, Evtas (Huneyn) Gazvesi (h.8.),

3-Tebük gazvesinde (h.9.),

4-Veda haccında (h.10.),

²² Çetin, Abdurrahman, *DİA*, "Ezan" md., İstanbul 1995, XII, 36

²³ Buhârî, Ezan, 1 hno: 579.

²⁴ Malik b. Enes, *el-Muvatta*, İstanbul 1992I, 67 h.no:147.

²⁵ Ahmed Davudoğlu, *Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1978, VII, 235; Ünal, Yavuz, "Hadis verilerine Göre Mut'a nikâhı" *O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 7 Samsun 1993, s. 155..

²⁶ Ünal, Yavuz, "Hadis verilerine Göre Mut'a nikâhı" *O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 7 Samsun 1993, s.155-179; Dönmez, İbrahim Kâfi, *DİA*, "Mut'a" md., İstanbul 2006, 174-80.

5- ve Hz. Ömer'in hilafet döneminde (h. 14.) yasaklandığı zikredilmektedir.²⁷

Bu tartışmada Şia âlimleri Sünnî kaynaklarda nesh tarihi için Hayber seferi, Umretül-kazâ, Mekke'nin fethi, Evtâs (Huneyn gazvesi) yılı, Tebük gazvesi, Veda haccı şeklinde çelişkili bilgiler verildiği ve bunlara dayanılarak nesh iddiasının ispatlanamayacağını savunmaktadırlar. Sünnî âlimler hadislerdeki yasaklamaların farklı zamanlara ait olmasını farklı şekillerde izah etmeye çalışmışlardır.²⁸ Mut'a'nın yasaklanma tarihindeki ihtilaflar bu asâra dayanmakta olup zahiren ona izin veren ve nesh eden rivâyetlerde tarih yanlışlığı vardır. Mut'a nikâhı ile ilgili bu probleme ışık tutmak üzere bazı çalışmalar yapılmıştır. Mut'a nikâhına müsaade edildiğine dair görüşler bir yana bizim meseleyi ele alış amacımız el-Aynî'nin bir şârih ve aynı zamanda bir tarihçi vasfıyla meselenin çözümünde takip ettiği "hadisleri kronolojik okuma ve değerlendirme" yöntemini sunmaktır.

Rivâyetlerin nâsîh ve mensûh tespiti, hadisin vurud tarihini tespitle biliniyor. el-Aynî, bu gibi tarih tespit problemi içeren rivâyetleri hem dikey ve hem de yatay olarak kronolojik tasnif ederek nâsîh olanı tespit etmektedir. O, öncelikle rivâyeti dikey kronolojik tasnife tabi tutmaktadır. el-Aynî, rivâyet hakkında nokta tarih tespiti yaptıktan sonra diğerlerini bu tarihe göre kronolojik olarak tasnif etmekte ve değerlendirmektedir. Hz. Peygamber'in mut'aya izin verdiğine dair rivâyetler hakkında el-Aynî'nin değerlendirmeleri aşağıdaki şekildedir:

Resûlullah'ın Mut'aya İzin Verdiğini Belirten rivâyetler:

1- Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet olunmuştur:

"Resûlullah ile gazveye çıkmıştık. Yanımızda kadınlarımız da yoktu. Resûlullah'a "hüşyelerimizi çıkaralım mı?" dedik. O, "Bizi bundan nehyetti ve elbise karşılığında kadınlarla evlenmemize izin verdi. Sonra Ey insanlar! Allah'ın helal kıldığı temiz şeyleri haram kılmayınız." (Maide, 87) ayetini okudu.²⁹

²⁷ Buhârî, "Nikâh", 31, 36, 79; "Fezâilül-Kur'ân", 6;"hac" 34; "Megâzi" 38; "sayd ve'z-Zebâih", 28; "Büyü", 40; "Maide", 116; Müslim, "Hac", 145, 161, 172; "Nikâh",11-32; "sayd ve'z-Zebâih", 22; Ebû Davud, "Nikâh", 13; "Talâk", 9, 33; Tirmizî, "Talâk", 12; "Nikâh" 29; "Et'ime", 6; Ahmed b. Şu'ayb en-Neseî, *Sünen*, İstanbul 1992, "Nikâh", 75; "sayd ve'z-Zebâih", 31;İbn Mâce, "Menâsik" 41; "nikâh", 44, 50, "Talâk", 17; Dârimî, "Edâhi", 21; "Nikâh", 16; Malik, *Muvatta'*, "nikâh", 41-42; Ahmed, *Musned*, I, 49, 79; III, 404-405; IV, 55; Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Senânî, *Musannef*, thk. Habiburrahman el-'Azâmî, el-Mektebetül-İslâm, Beyrut 1403, XVI, 421-441), Darekutnî, *Sünen*, III, 259; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, tahk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut, 1994, VI, 200-207; İbn Hacer, *Matalbul aliyye*, II, 113.

²⁸ Dönmez, İbrahim Kâfi, *DİA*, "Mut'a" md., İstanbul 2006, XXXII, 174-80

²⁹ Buhârî, Tefsir, 65; Müslim, Nikâh, 11; Ahmed, *Musned*, I, 420, 432.

el-Aynî, bu rivâyetin yorumu konusunda şunları söylemektedir:

“es-Sevri’ye göre, Abdullah b. Mesûd’un rivâyetten sonra bu ayeti okuması, onun mut’anın helalliğine inandığına işaret etmektedir. Bu söz Abdullah b. Abbas’ın sözü gibidir. Mut’anın nesh edildiği haberi bu ikisine ulaşmamıştır. Kadı İyâd’a göre İbn Mesud, İbn Abbas, Câbir b. Abdillâh, Seleme b. Ekvâ, Sebre b. Ma’bed el-Cühenî’den mut’anın helal olduğunu nakledilmektedir. Bu durum mukime değil, savaş ve yolculukta eşin olmaması, sıcak bölgede yaşamaları ve kadınsızlığa sabredememeleri sebebiyle zaruret anında mut’a nikâhına izin verildiğini gösterir. İbn Ömer “Mut’a İslâm’ın başlangıcında ölü eti vb. gibi zaruret anında mubah idi” dedi. İbn Abbas’ta benzerini söyledi. el-Mâzerî’ye göre mut’a İslâm’ın ilk yıllarında caiz ve sabit oldu. Sonra bir bidat fıkası hariç sahih hadislerle mut’anın mensûh ve haramlığı icma ile sabit oldu. Bu bidat fırkası, mensuh hadisleri ve Nisa suresi: “فما استمتعتم به منهن فأتوهن أجورهن فريضة” - Onlardan faydalandığınıza mukabil aranızda kararlaştırdığınız mihrî verin” 24. ayetin meşhur kıraati yerine İbn Mesûd’un şâz kıraatini “فما استمتعتم به منهن إلى أجل” - Onlardan belli bir süreye kadar faydalanmanıza mukabil kararlaştırdığınız karşılığı verin” delil aldılar. Bu konuda ne şâz kıraat, ne de mensûh rivâyetler delil alınmaz.”³⁰ Çünkü mut’aya aşağıda açıklayacağımız üzere İslâm’ın ilk yıllarında izin verildi fakat sonra nesh edildi.”³¹ Kirmânî’ye göre İbn Mesûd rivâyeti vurud tarihi Huneyn savaşı olup, bu elçi de Bilâl’dir. Rivâyette geçen “فاستمتعوا” “belli bir süre kadınlarla beraber olun anlamındadır.” Söz konusu hadisten elbise karşılığı normal evlilik anlaşılabilir.”³² Câbir b. Abdillâh ve Seleme b. Akvâ’dan gelen rivâyet bunun sahih nikâh olmadığını beyan etmektedir. İbn Mesûd’un “husyelerimizi burkalım mı?” sözünden Hz. Peygamber’in mut’a nikâhını yasakladığı veya hoş karşılamadığı anlaşılabilir. Çünkü Resûlullah ilgili sahabiler tarafından iletilen bir isteğe karşı ilgisiz kalmış olmalı ki, onlar bunu söylemiş olmalılar. Nitekim Ca’fer İbn Muhammed’e³³ ve İbn Ömer’e³⁴ mut’adan sorulduğunda onu zina olarak değerlendirmişlerdir.”³⁵

el-Aynî, bu rivâyetin vurud tarihini zikretmemekte ve bu iznin normal evlilik olduğu kanaatindedir. Çünkü ona göre mut’anın nesh tarihi daha öncedir. Mut’a nikâhına izin veren ikinci rivâyet şu şekildedir:

2- Urve İbnü’z-Zübeyir’den rivâyet olunmuştur:

“Abdullah İbn Zübeyir, Mekke’de ayağa kalkıp şöyle dedi: “Allah’ın gözlerini kör ettiği gibi kalplerini de kör ettiği insanlar mut’aya izin veriyorlar.” Bununla bir kişiye tearuz ediyordu. O kendisine saldırılan kişi (İbn Abbas) şöyle dedi: “**Sen kuru ve katı bir adamsın. Andolsun ki mut’a muttakilerin imamı zamanında yapılıyordu.**” Bunun

³⁰ el-Aynî, *Umde*, XVIII, 280.

³¹ el-Aynî, *Nuhâb*, X, 240.

³² el-Aynî, *Umde*, XX, 159.

³³ Muhammed Zekeriyâ Kandelevî, *Evcezü’l-Mesâlik İlä Muvatta-i Mâlik*, Beyrut, 1989, IX, 404; Süheylî *Ravdu’l-Unf*, Kahire, 1970, VI, 558.

³⁴ Ahmed, *Musned*, II, 95.

³⁵ Ünal, Yavuz, “Hadis verilerine Göre Mut’a nikâhı” *O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 7 Samsun 1993, s., 159-160.

üzerine İbn Zübeyr: “**Öyleyse dene. Andolsun ki, mut’a nikâhı yaparsan seni taşlarla recmederim.**” dedi.³⁶

3-Ebû Cemre’den rivâyet olunmuştur:

“İbn Abbas’a kadın mut’asından soruldu. O da ruhsat verdi. Bunun üzerine bir kölesi (İkrime) ona: “Zaruret halinde ve kadınların az olduğu durumda değil mi?” diye sordu. İbn Abbas da: “evet” dedi.³⁷

Saîd b. Cübeyr İbn Abbas’a, “senin fetvanla insanlar başını aldı gitti” dedi. O da “hayır vallahi ben buna fetva vermedim. Mut’a hakkındaki fetvam, ölü eti mesabesinde ve ancak zorda kalanlardır” dedi.³⁸

4-Câbir b. Abdillâh ve Selem b. Akvâ’dan rivâyet olunmuştur:

“Biz gazilerin arasındaydık, Resûlullah’tan bir elçi geldi ve: “Resûlullah **size kadınlarla mut’a nikâhı yapıp izdivaç etmenize izin verdi**” diye ilan etti. Bununla muvakkat bir zaman için yapılan mut’a nikâhını kastediyordu.”³⁹

el-Aynî, Şia’nın delil aldığı mut’a nikahına izin veren âlimleri şu şekilde zikretmektedir:

“A’ta b. Ebî Rabah, Saîd b. Cübeyr, Tâvus b. Keysân gibi Mekke fakihleridir. Bu aynı zamanda Şia’nın görüşüdür. İmam Züfer “Mut’a akidi sahih, şart batıl olur” dedi. İbn Hazm sahâbeden bir gurup Esmâ binti Ebî Bekr, Cabîr b. Abdillâh, İbn Mesûd, İbn Abbâs, Muaviye b. Ebî Sufyân, Amr b. Harîs, Ebû Saidî’l-Hudrî, Seleme b. Ümmeyye b. Halef ve Ma’bed b. Ümeyye b. Halef mut’ayı helal görenlerdendi. Câbir b. Abdillâh ashâbtan nakille Resûlullah, Ebû Bekr ve Ömer’in hilafetinin son dönemine kadar mut’a vardı. İki adil şahit olmadığında Ömer bu nikâhı kabul etmedi. İki adil şahit ile nikâhı mubah gördü. İbn Ömer ve İbn Ebî Amre el-Ensârî mut’ayı haram gördü.”

el-Aynî, Şia’ya bu konuda şu cevabı vermektedir:

“Şia mezhebinin delil aldığı şeylere hayret! derim. Çünkü Onlar Ali ve evladının sözlerini delil alırlar, onlara göre delil aldıkları bu rivâyetleri delil almak doğru değildir. Çünkü Ali (r.a.)’den gelen sahih haberlere göre mut’a mensûhtur. Ali (r.a.), İbn Abbas’ın mut’anın cevazına dair görüşünü kabul etmedi, Cafer b. Muhammed es-Sadık’tan da bu şekilde nakledildi.”⁴⁰

5-Ebû Sa’îd el-Hudrîden rivâyet olunmuştur:

“Biz Resûlullah döneminde elbise karşılığında mut’a yapardık.”⁴¹

Bir başka rivâyette Ebû Sa’îd el-Hudrîden rivâyet şu şekildedir:

“Biz Resûlullah döneminde bir bardak sevik karşılığında mut’a yapardık”⁴²

³⁶ Müslim, Nikâh, 27.

³⁷ Buhârî, Nikâh, 31 .

³⁸ Beyhâkî, *Sünen*, V, 205 h.no: 13943; el-Aynî, *Nuhab*, X, 341.

³⁹ Buhârî, Nikâh, 32; Müslim, Nikâh 13; Musned, IV, 47, 51 .

⁴⁰ el-Aynî, *Nuhab*, X, 343

⁴¹ Ahmed, *Musned*, III, 22.

“Ata b. Ebî Rabah, mut‘a nikâhına izin veren duyduğum ilk kişi Safvân b. Ya‘lâ’dır. O bana şunu haber verdi: Muaviye Taifli bir kadınla mut‘a yaptı. Ben onu hoş görmedim. İbn Abbas’ın yanına gelince mut‘ayı ona sordum. O da: “evet. Biz Resûlullah, Ebû Bekr ve Ömer’in hilafetinin son dönemine kadar mut‘a yaptık. Amr b. Hureys – Câbir kadının ismini zikretti, ben unuttum- bir kadınla mut‘a yaptı, hamile kaldı. Durum Hz. Ömer’e ulaştı. O da kadını çağırıp sordu. Kadın evet dedi. O da şahidin kim dedi.- Ata onun annesini mi kardeşini mi söyledi hatırlamıyorum dedi. - Hz. Ömer o ikisi dışında biri yok mu dedi ve mut‘ayı yasakladı.” İbn Abbas Nisa suresi 24. Ayeti delil olarak okurdu. İbn Abdilber, Temhid’de bu ayeti İbn Mesûd, Ali b. Huseyin, Ca’fer b. Muhammed, babbası ve İbn Cerîr’in okuduğunu da söylemektedir. İbn Cüreyc’den nakille: Saîd b. Cübeyr’e Iraklı Ebû Ummeye diye anılan kişinin güzel bir kadın olan annesinin yanına sık girip çıkışı sorulunca; mut‘a yaptığını söylemiştir. İbn Cüreyc’e göre Saîd İbnü’l-Museyyib şöyle demiştir: “Mut‘a su içmekten daha helaldir.” Bazı âlimlere göre mut‘aya delil alınan ayet talak, mihr, iddet ve miras ayetleri ile mensuttur. Ali (r.a.) bu konuda şöyle demiştir: “Her orucu Ramazan orucu, her sadakayı zekât, talak, mihr, iddet ve miras mut‘ayı, Kurban da bütün kurbanları neshetmiştir.”⁴³

el-Aynî, mut‘anın nesh edildiği görüşünü taşıyan âlimleri şu şekilde zikreder:

“el-Hasen el-Basrî, İbrâhim en-Nehâî, el-Evzâî, es-Sevrî, Mekhûl, Leys b. Sa’d, Abdullah İbn Mubarek Ebû Hanife, Ebû Yûsuf, Muhammed Malik, Şafîi, Ahmed, İshâk, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd, Dâvûd, Muhammed b. Cerîr ve tabiin ve daha sonraki âlimlerin cumhuruna göre, mut‘a haramdır. Mut‘a mubahtı, sonra nesh oldu. Hadislerin nesh döneminde ihtilafı cerh sebebi olmaz.”⁴⁴ el-Aynî’nin, Hz. Peygamber’in mut‘a nikâhına izin ve yasağı birlikte zikrettiği rivâyetler hakkında değerlendirmelerine yer vermek istiyoruz.

B. Resûlullah’ın Mut‘a Nikâhını Yasaklayan (nesh eden) rivâyetler:

1-Ali b. Ebî Tâlib’den nakledilenler:

a- “Resûlullah (sav) Hayber günü kadınlarla mut‘ayapılmasını ve evcil eşeklerin yenilmesini yasakladı.”⁴⁵

b- “Ali b. Ebî Talib, mut‘a nikâhı konusunda İbn Abbas’ın yumuşak davrandığını işitti ve ona şöyle dedi: “**Yavaş ol Ey İbn Abbas! Muhakkak ki Hayber günü Resûlullah (s.a.v.) mut‘ayı ve evcil eşeklerin etini yemeyi yasakladı.**”⁴⁶

2- Salim b. Abdullah’tan rivâyet olunmuştur:

a- “Bir adam Abdullah İbn Ömer’e mut‘ayı sordu. O da: “Haram” dedi. Adam: “Filan mut‘aya izin veriyor” dedi. Abdullah b. Ömer: “Allah’a yemin olsun ki O, Hz. Pey-

⁴² Abdurrezzâk, Musannef, VII, 498 hno: 14022.

⁴³ el-Aynî, *Nuhab*, X, 345.

⁴⁴ el-Aynî, *Nuhab*, X, 343.

⁴⁵ Buhârî, Megâzî, 38, Nikâh, 31, Zebâih, 28; Ebû’İHüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, İstanbul 1992, Nikâh, 29-32; Tirmizî, Et’ime, 6; Neseî, Nikâh, 71; İbn Mâce, Nikâh, 44; Malik, *Muvatta*, Nikâh, 41; Ahmed, *Musned*, I, 142.

⁴⁶ Müslim, Nikâh, 31-32; Tirmizî, Nikâh, 29; Ahmed, *Musned*, I, 142.

gamber'in mut'ayı Hayber'de haram kıldığını biliyor. Biz zina yapanlardan değiliz” dedi.⁴⁷

“Halife Ömer b. Hattab, insanlara hitap etti ve şöyle dedi: “Resûlullah (s.a.v.) mut'a konusunda bizlere üç gün izin verdi, sonra onu yasakladı. Andolsun ki muhsan olduğu halde mut'a nikâhı yapan birisi bana getirilirse, onu recmederim. Ancak Resûlullah'ın mut'ayı helal kıldığına dört şahit getirirse müstesna.”⁴⁸

el-Aynî, öncelikle bu rivâyetleri eleştirenlerin görüşlerine yer vermektedir:

Süheylî'ye göre siyer ve tarih âlimlerinden, mut'anın Hayber'de yasaklandığı yolunda bir şey nakledilmedi.⁴⁹ İbn Cevzî'nin yaptığı incelemeye göre de, mut'a nikâhı Hayber günü yasaklanmamış, hatta Hayber vakasında Müslümanlar Yahudi kadınlarla mut'a yapmamış, bu konuda Resûlullah'tan izin dahi istememişlerdir. Rivâyetlerin aksine, Hayber fethinde gazilerce mut'a ne fiilen işlenmiş ne de yasaklanmasından söz edilmiştir.⁵⁰ Hz. Ali'den işiten râvilerin bir kısmı, Hayber günü iki yasağın aynı zamanda olduğu zannı ile iki haramı aynı tarihle kayıtlamıştır. Hz. Ali'nin muhatabı İbn Abbas olup ehli eşek etinin ve mut'a nikâhının haramlığını zikretmiş fakat mut'anın yasak kılınışını bir tarihle sınırlamamıştır. Ahmed b. Hanbel'in bir rivâyeti de şu şekildedir:

“Resûlullah (s.a.v.) kadınlarla mut'a yapılmasını ve evcil eşek etlerinin yenilmesini Hayber günü yasakladı.”⁵¹ Yani Hz. Ali'nin hadisinde takdim tehir yapılmıştır.⁵²

el-Aynî “Hayber'de mut'a nikâhını yasaklayan rivâyetlere” yöneltilen eleştirilere şu cevabı vermektedir:

“Hz. Ali'den mut'a nikâhının mensûh olduğu⁵³ rivâyet olunmakla birlikte nesh tarihi sarih değildir. Yasaklama bildiren rivâyetler ancak tarih açısından mubah kılan rivâyetlerden sonra olursa nesh olur. Aksi takdirde ibaha bildiren rivâyetlerden önce olması durumunda nesh tespit edilemez. Bu nedenle kadınların mut'asının yasaklanma tarihi konusunda ihtilaf vuku buldu. Bazıları, “Mut'a nikâhı üç defa mubah oldu yasaklandı. Bu nedenle dinde en garip olan bu konudur” dediler. Hz. Ali'den üç ayrı tarihle gelen bu rivâyet sahihtir.”⁵⁴ “Hz. Ali'nin “Hz. Peygamber'in Hayber'de mut'ayı yasakladı” rivâyeti hakkında insanlara ârız olan iki müşkül vardır. Birincisi Hayber'de mut'a yapacak kadınlar yok, esir alınmış cariyeler vardı. Bu durum Mut'a nikâhı yapmaktan insanları müstağni kılmaktadır. İkinci müşkül Müslim'in naklettiği “Hz. Peygamber'in fetih için Mekke'ye girişte Mut'a nikâhına izin verip, Mekke çıkışında ya-

⁴⁷ Beyhâkî, Sünen, VII, 22 h.no: 13926; el-Aynî Nuhab, X, 347.

⁴⁸ İbn Mâce, Nikâh, 44.

⁴⁹ Süheylî, a.g.e., VI, 557; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 145.

⁵⁰ İbnu'l-Cevzî, *Zadu'l-Maad*, Beyrut 1987, III, 343-345.

⁵¹ Ahmed, *Musned*, I, 79.

⁵² İbn Cevzî, *Zadü'l-Meâd*, 344.

⁵³ Buhârî, Nikâh, 31.

⁵⁴ el-Aynî, *Nuhab*, X, 346.

saklaması ve şöyle demesidir: “Allah Mut’a nikâhını kıyamete kadar yasakladı.” Hz. Peygamber bu rivâyette mut’ayı ebedi yasaklıyor. Evtâs harbinde (Huneyn’de) tekrar izin veriyor ve arkasından tekrar yasaklıyor. Hz. Peygamber’in ebedi yasakladığı şeye izin vermesi ve tekrar yasaklamasıyla iki nesh söz konusu olur ki, bu muhaldir.”⁵⁵

3-Sebre el-Cühenî’den Nakledilen rivâyetler:

a-Rebî’ b. Sebre el-Cühenî babasından nakletmektedir:

Rebî’ İbn Sebre, babasının Mekke’nin fethinde Resûlullah’la gazveye katıldığını ve şöyle anlattığını haber vermiştir:

“**Biz Mekke’de on beş gün kaldık. Resûlullah, kadınları mut’a nikâhıyla almak hususunda bize izin verdi.**Bunun üzerine ben kavmimden biriyle (Mekke sokaklarına) çıktım. Ben ondan daha yakışıklı ve cüsseli idim. O ise çirkin ve cılızdı. Her ikimizin de yanında birer bürdesi vardı. Nihayet Mekke’nin aşağısına veya yukarısına vardığımızda güzel endamlı bir kadın karşımıza çıktı.

-Birimizin seninle mut’a nikâhı yapmasını arzu eder misin? Diye sorduk. Kadın:

-Bana karşılığında ne vereceksiniz? Dedi. Hemen ikimiz de bürdemizi gösterdik. Kadının ikimizde de bakmaya başladı. Arkadaşım kadının kendisine isteksizce bakmaya başladığını görünce:

-Şüpheli yok ki bunun bürdesi eski, benim ki ise yeni ve güzel dedi. Kadın da bana işaretle ederek üç veya iki defa “Bunun bürdesi de fana değil” dedi. Sonra o kadınla ben mut’a nikâhı yaptım. Resûlullah mut’a nikâhını haram edinceye kadar da ondan ayrılmadım.”⁵⁶

b- Rebî’ İbn Sebre el-Cühenî babasından nakletmektedir:

“Biz Resûlullah’la birlikte Veda haccı yolculuğuna çıkmıştık. Sahabiler:

-Ya Resûlullah! Bekârlık bize ağır geldi, dediler. Resûlullah:

-“**Şu kadınlarla mut’a yapınız**” buyurdu. Bunun üzerine biz onların yanına vardık. Onlar vakit tayin etmeksizin bizimle mut’a yapmaktan kaçındılar. Bu durum Resûlullah’a beyan edildiğinde o:

-“**Aranızda vakit tayin edin**” buyurdu. Sonra ben ve amcaoğlum çıktık; ikimizin de bürdesi vardı. Onun bürdesi benimkinden yeniydi. Ben de ondan daha gençtim. Nihayet bir kadının yanına vardık. Kadın:

-“Bir hırka diğer hırka gibidir, dedi. Bunun üzerine ben onunla mut’a nikâhı yaptım. O gece onun yanında durdum. Ertesi gün gittim. Resûlullah Kâbe’nin kapısıyla rüknü arasına durmuş, şöyle diyordu:

-“Ey insanlar! Ben size mut’a konusunda izin vermiştim. Dikkat edin! Allah onu kıyamete kadar yasaklamıştır.”⁵⁷

c-Yine Rebî’ b. Sebre el-Cühenî’nin babasından naklettiği diğer bir rivâyette şöyledir:

⁵⁵ el-Aynî, *Nuhab*, X, 349-352.

⁵⁶ Ahmed, *Musned*, III, 405; Müslim, *Nikâh*, 20, 23; el-Aynî, *Nuhab*, X, 348.

⁵⁷ İbn Mâce, *Nikâh*, 44; Ahmed, *Musned*, III, 405.

"Fetih yılında (gününde) Mekke'ye girdiğimizde Resûlullah (s.a.v.) bize mut'ayı emretti (izin verdi). Oradan çıkmadan da nehyetti."⁵⁸

d-Rebî' b. Sebre el-Cühenî babasından nakletmektedir:

"Ben Resûlullah'ın zamanında Benû Amir'den bir kadınla, iki adet bürde karşılığında mut'a nikâhı yapmışım. Sonra Resûlullah, bizleri mut'a nikâhından nehyetti."⁵⁹

e- Rebî' İbn Sebre el-Cühenî babasından nakletmektedir:

"Resûlullah ile birlikteyken o şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar! Ben size kadınlarla mut'aya izin vermişim. Muhakkak ki Allah, onu kıyamete kadar haram kılmıştır. Kimin yanında mut'a nikâhıyla aldığı biri varsa onu bırakın."⁶⁰

f- Zührî'den rivâyet olunmuştur: Rebî' İbn Sebre el-Cühenî babasından nakletmektedir:

"Resûlullah'ı Veda haccında mut'a nikâhından yasaklarken işittim."⁶¹

g-Rebî İbn Sebre el-Cühenî babasından nakletmektedir:

"Resûlullah fetih günü mut'a nikâhını nehyetti."⁶²

h-Rebî' İbn Sebre el-Cühenî babasından nakletmektedir:

"Resûlullah mut'a nikâhını yasakladı."⁶³

4- Ebû Hureyre'den rivâyet olunmuştur:

"Tebük gazvesinde Resûlullah ile birlikte Seniyyetü'l-Veda'ya geldik. Orada Resûlullah ağlayan kadınlar gördüğünde; bu nedir? Diye sordu. Kendisine kocaları onlarla mut'a yapıp ayrıldılar, denildiğinde O: "Nikâh, talak, iddet ve miras mut'ayı haram kıldı." buyurdu.⁶⁴

2- Ebû Zer'den rivâyet olunmuştur:

a-"İki mut'a yani kadın mut'asıyla hac mut'ası yalnız bize mahsustur."⁶⁵

Bu rivâyeti Ebû Zer'den Abdurrahman'ın İbn Esved'in naklettiği şu rivâyet açıklamaktadır:

b-"Resûlullah'ın ashabı olarak bize üç gün mut'aya izin verildi. Sonra Resûlullah (s.a.v) ondan nehyetti."⁶⁶

3- Abdurrahman İbnü'l-Esved, Ebû Zer'den rivâyet etmiştir:

⁵⁸ Müslim, Nikâh, 22-23.

⁵⁹ Müslim, Nikâh, 27

⁶⁰ Müslim, Nikâh, 22, 27.

⁶¹ Ahmed, *Musned*, III, 404;Ebû Davud, Nikâh, 14.

⁶² Ahmed, *Musned*, III, 40.

⁶³ Müslim, Nikâh, 24, Ahmed, *Musned*, III, 405.

⁶⁴ el-Aynî, *el-Binâye Ala Şerhi Hidaye*, Mısır, 1980, IV, 100.

⁶⁵ Müslim, Hac, 162.

⁶⁶ Beyhâkî, *Sünen*, VII, 207 .

“Resûlullah’ın ashâbı olarak bize üç gün mut’a nikâhına izin verildi. Sonra Resûlullah ondan nehyetti.”⁶⁷

el-Aynî bu rivâyetlere dayanan mut’anın nesh tarihi konusundaki farklı görüşlere yer vermektedir:

el-Vakidî’ye göre ise mut’anın haram kılınma tarihi Mekke’nin fetih yılıdır.⁶⁸ Hasen el-Basrî’ye göre mut’a nikâhı Umretul-Kaza günü dışında helal kılınmadı. el-Hasen şöyle demektedir: “Mut’a nikâhı yasak tarihi Umretul-Kazadır, ne önce ne de sonradır. Ebû Dâvud (ö. 275 / 888)’a göre er-Rebi b. Sebre, onunda babasından rivâyetinde “Mut’anın yasaklanması Veda haccı günüdür” rivâyeti en sahih görüştür.”⁶⁹

el-Aynî bu rivâyetler konusunda genel bir değerlendirme yapmaktadır:

“Mut’aya izin veren rivâyetleri nesh edebilmesi için Hayaber’de mut’ayı yasaklayan Ali ve İbn Ömer’in rivâyetlerinin daha sonra olması gerekir. Sebre el-Cühenî, Selam b. Akvâ ve Ebû Hureyre’den gelen rivâyetler ibâhe hadislerinin nesh olduğuna delalet eder. Bu onun “Resûlullah izin verdikten sonra haram kıldı. Sadece o tarihte mut’a mubah kıldı” sözünden mut’a nikâhı anlaşılmaktadır. Zikrettiğimiz Abdullah İbn Mesud, Seleme b. Ekvâ, Abdullah b. Abbas ve Câbir b. Abdillâh’ın mubah olduğu görüşüne delil alınan rivâyetleri, bu sahabîlerin rivâyetleri nesh eder. Çünkü Sebre’nin rivâyetlerinde nehyin veda haccında olduğu açıklanmaktadır. Bu kesin neshe delalet eder. Ebû Hureyre hadisi hicri dokuzuncu yılında Tebük gazvesinde olduğunu beyan etmektedir. İbn Bezîze’ye göre rivâyetlerde de mut’a nikâhının ibaha ve yasak tarihi ihtilâflıdır. Hz. Peygamber’in yasaklama tarihi Mekke fethinde, Selem b. Ekvâ’nın Evtas günü ibaha haberi ve Sebre el-Cühenî’nin Mekke’nin fetih günü ibahası aynı şey olup aynı tarihte yasaklanmıştır. Hayber’de yasaklanması Mekke fethinden öncedir. Müslim dışında İshak b. Raşid’in, Ali (r.a.)’den Hz. Peygamber’in Tebük harbinde mut’a nikâhının yasak ettiğine dair rivâyete mutâbî bir rivâyet yoktur ve bu onun hatasıdır. Bu hadisi İmam Malik Muvatta’da bu “Hayber günü” olarak nakletmektedir. Muslim ve Kadı İyaz da Zührî vasıtasıyla bu rivâyeti nakletti. Nasih hadisler arasındaki tarih yanlışısını cerh ederek mut’ayı caiz görene biz şöyle cevap veririz: “Bu hatadır, bu tenakuz değildir. Çünkü Hz. Peygamber mut’a nikâhını yasaklar, sonra teyit etmek için yasağı tekrarlar. Bu yasağı bazı râvîlerin bir tarihte, diğerinin başka tarihte duyması mümkündür. Her duyan duyduğunu nakletmektedir. Bunda yalanlama ve tenakuz yoktur. İbn Ebî Umare hadisinde İslâm’ın ilk yıllarında, ölü eti, kan ve domuz eti gibi ona zorunlu olana mubah olduğu bildirilmiştir. Sebre rivâyetlerinde Ahmed b. Said ed-Darimî, İshâk b. İbrâhim ve Yahya b. Yaya hadisi dışında gelen rivâyetlerde tarih, Mekke’nin fetih yılı zikredilmemiştir. Veda haccında mubah olması hatadır, çünkü onda ne zorunluluk ne de bekârlık vardır, ashâbın çoğu eşleri ile haccetti denildi. Başka rivâyetlerde geldiği üzere orada sadece Mut’a nikâhının yasak olduğu zikredilmektedir. İnsanların toplanması nedeniyle Hz. Peygamber’in duyan duymayana haber versin, din tamamlansın, başka şeylerde olduğu gibi haram ve helal anlaşılсын diye mut’a yasağını tekrar Veda haccında duyurması sözkonusudur. Veda haccındaki

⁶⁷ Beyhâkî, *Sünen*, VII, 207

⁶⁸ el-Vâkidî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitabu’l-Megâzî*, th. Maristan Yunus, Beyrut, 1984, II, 865.

⁶⁹ el-Aynî, *Nuhab*, X, 352.

mut'a nikâhının haramlığı konusunda "kıyamete kadar" ifadesinden Hayber, Umretü'l-kaza, Evtas günü ve Fetih gününde bu yasağın tekrar ilan edildiğine hamledilir. Hayber fethini haber veren rivâyetler, İbn Şihâb'dan sika ve sebt râvilerden nakledilen sahih rivâyetler olup onu yok edecek daha başka bir delil olmadığından mut'a nikâhının yasaklığı söz konusu diğer yerlerde, Hz. Peygamber tarafından yasağın tekrarlandığını ifade eder. Bazı kişilerden Sufyan'dan nakledilen rivâyetin "نهى النبي صلى الله عليه وسلم عن المتعة وعن لحوم الحمر الأهلية يوم خيبر" iki ayrı cümle olduğu yorumuna dayalıdır. Hadisler arasında uygunluk olsun diye "Hayber günü sadece ehli eşek etinin haram kılması" iddiasıyla mut'a nikâhının nesh tarihini başka tarihe göndererek şöyle demişlerdir: "İhtilafsız kabul edilen mut'a nikâhı yasak tarihi Mekke fethi, ehli eşek eti yasaklanma tarihi Hayber'in fethidir." Sufyan dışındaki rivâyetler buna müsaade etseydi bu yorum çok güzeldi. Mut'a nikâhının yasaklanması konusunda doğru olan; Umretü'l-Kaza, Evtas ve Mekke fetih günlerinde sakınılsın diye yasağın tekrar duyurulmasıdır. Bununla birlikte Nebi (s.a.v.) yasaklamasından sonra zaruretten dolayı mut'ayı mubah kılmış olması da ihtimaldir. Sonra Hz. Peygamber'in "gününüzden kıyamete kadar" ifadesi bu yasağı kesin ve ebedi kıldı. Veda haccında ibahadan sonra yasakladığı ile ilgili rivâyetler Mekke fethinde daha sika râvilerden gelen Sebre el-Cühenî'den rivâyetlerle tahlille terkedilir. Veda haccında sadece yasak zikredilmiştir. Sebre el-Cühenî hadisini Cumhur delil almakta sahâbeden gelen rivâyette onun rivâyetine mut'a nikâhının Mekke fetih yılında yasaklandığına muvafakat etmektedir. Veda haccı gününde ibaha ve yasak bildiren haber tahlil edilmesi ve fert olması nedeniyle terkedilir. Veda haccında teyit ve duyurmak için sadece yasak zikredilmiştir.⁷⁰

Mekke'nin fethine ve veda haccı tarihlerine atıf yapan rivâyetler konusunda, Kurtubî, şöyle bir izah getirmektedir: Resûlullah'ın herkesin duyması ve artık kimsenin şüpheye kalıp helallik iddiasında bulunmaması için, ayrıca Mekke'de bu usulün yaygın olmasından dolayı Veda haccında bu yasaklık hükmünü tekraren zikretmiş olması muhtemeldir.⁷¹

el-Aynî, Hayber'de yasak ve Mekke fethinde kesin yasak şeklinde iki nesih tarihi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte mut'a için nesh tarihi olarak Hayber kanaati ağır basmaktadır. el-Aynî, mut'a nikâhının haram kılınma tarihi konusunda farklı kabulleri değerlendirmekte ve bu yasağın çeşitli mekânlarda duyurulduğunu ve özellikle de Veda haccı senesinde bu yasağın kesin bir şekilde ilan edildiği kanaatine ulaşmaktadır.⁷²

C- Mut'ayı Hz. Ömer'in Yasakladığını Belirten Rivâyetler :

1-Hz. Ömer'densenetsiznakledilendir rivâyetler şunlardır:

"Allah Resülü döneminde, ikimut'a helal idi. Ancak ben, o iki mut'adan sizi nehiyeyorum ve onları yapanı cezalandıracağım. O iki mut'a; nikâh ve hac mut'asıdır."⁷³

2-Ebû Nazra'dan rivâyet olunmuştur:

⁷⁰ el-Aynî, *Nuhab*, X, 351-2.

⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 137.

⁷² el-Aynî, *Nuhab*, X, 352.

⁷³ Muslim, *Nikâh*, 18 hno: 145 (1247)

“Ben Câbir’in yanında dururken biri geldi. O, Câbir’e şunu dedi: “İbn Abbas’la İbn Zübeyir mut’a konusunda ihtilafa düştüler. Bunun üzerine Câbir, **“Biz Resûlullah’ın döneminde ikisini de yapardık. Sonra Ömer bizi ikisinden de nehyetti. Biz de bir daha dönmedik.”** dedi.”⁷⁴

3- Ebû Nazra Câbir’den rivâyet etmektedir:

Ben Câbir’e:

-Biz Resûlullah’ın ve Ebû Bekr’in döneminde mut’a yaptık. Ömer Halife olduğunda insanlara hutbe okudu ve şöyle dedi: “Peygamber, bu peygamber; Kur’an da, bu Kur’an. Resûlullah döneminde yapılan iki mut’a vardı. Ancak ben nehyediyorum ve yaparı cezalandıracağım. Onlardan biri kadın mut’asıdır. Belli bir zamala kayıtlı nikâh yapmış birisine rastlarsam onu mutlaka recmederim.” dedi.⁷⁵

4-İmran b. Husayn’dan rivâyet olunmuştur:

“Allah’ın kitabında mut’a ayeti indi, sonra da onu nesh eden bir ayet inmedi. Resûlullah (s.a.v.) de bize izin verdi. Biz mut’a yaptık. Bir adam (Ömer) kalktı, kendine göre dilediğini söyledi.”⁷⁶

5-Urve b. Zübeyir’den rivâyet olunmuştur:

Hale Binti Hâkim, Ömer’in yanına girdi ve Rabia İbn Ümeyye’nin bir kadınla mut’a nikâhı yaptığını ve kadının ondan hamile kaldığını söyledi. Ömer ridasını çekerek imdada koşarcasına çıktı ve şöyle dedi:

-“Bu mut’adır. Daha önce haberim olsaydı, onu mutlaka recmederdim.”⁷⁷

6-Ali b. Ebî Talib’in şöyle dediği rivâyet olunmuştur:

“Ömer mut’ayı yasaklamasaydı azınlardan başka kimse zina etmezdi.”⁷⁸

7-Câbir İbn Abdillah’dan rivâyet olunmuştur:

“Biz, Resûlullah ve Ebû Bekir döneminde Ömer, İbn Hureys işinde bizi nehyedinceye kadar, bir kısım un veya hurma karşılığında günlerce mut’a yapardık.”⁷⁹

8- Câbir İbn Abdillah’dan rivâyet olunmuştur:

“Biz Resûlullah’ın Ebû Bekr’in döneminde ve nehyedinceye kadar Ömer’in döneminde mut’a yapardık.”⁸⁰

9-Ata’dan rivâyet olunmuştur:

“Câbir umre için geldiğinde evine gittik. İnsanlar bazı şeyler soruyorlardı. Sonra ona mut’ayı sordular. O, “Evet, Resûlullah’ın, Ebû Bekr’in ve Ömer’in döneminin sonuna kadar mut’a yaptık.” dedi.⁸¹

⁷⁴ Müslim, Nikâh, 17.

⁷⁵ Beyhakî, Nikâh, VII, 206.

⁷⁶ Derveze, *Dusturul-Kuran*, II, 199.

⁷⁷ Mâlik, Muvatta, Nikâh, 42; Beyhakî, *Sünen*, VII, 207.

⁷⁸ Taberî, *Tefsîr*, V, 13.

⁷⁹ Müslim, Nikâh, 16.

⁸⁰ Ahmed, *Musned*, III, 304, 325, 356.

10- Câbir İbn Abdillâh'dan rivâyet olunmuştur:

“Resûlullah (s.a.v.) döneminde iki mut'a vardı. Ömer onlardan bizi nehyetti, biz de bir daha dönmedik.”⁸²

11- Ömer b. Hattâb işleri üzerine aldığında insanlara hitap etti ve şöyle dedi:

“Resûlullah mut'a nikâhı konusunda, bize üç gün izin verdi, sonra yasakladı. Allah'a yemin olsun ki muhsan olduğu halde mut'a yapan birisi bana getirilirse, onu mutlaka recmederim.”⁸³

el-Aynî, mut'anın nesh olmadığına dair görüş sahiplerinin iddialarına şu şekilde yer vermektedir:

“Hz. Peygamber'in mut'ayı yasaklama tarihi konusunda bir açıklık yoktur. Hz. Peygamber Hayber'de mut'a nikâhını serbest bırakıp sonra yasakladı. Mekke'nin fethinde serbest bırakıp tekrar yasakladı. Umretül-kaza ve Evtas gününde serbest bırakıp tekrar yasakladı. Mûte harbinde serbest bırakıp tekrar yasakladı. Neticede mut'a nikâhının yasaklandığı tarih konusunda ihtilaf vardır. Mut'a nikâhına cevaz verenler Sahâbiler arasında yer alan Câbir b. Abdullâh göre de, mut'a nikâhı Hz. Peygamber döneminde, Hz. Ebû Bekr döneminde ve Hz. Ömer'in hilafetinin son dönemine yakın bir döneme kadar serbestti. Hz. Ömer, mut'a nikâhını tamamen yasaklamıştır.”⁸⁴

el-Aynî onlara şu cevabı vermektedir:

“Şayet Hz. Peygamber nehyetti ise, Hz. Ömer döneminde mut'a nikâhı yapanların durumu nedir? Denirse, ben şöyle derim: “Bu kişilerin (Hz. Peygamber'in) mut'a nikâhını yasaklamasından haberi yoktu ve Hz. Ömer bu kişilere söz konusu yaşağı ulaştırdı.”⁸⁵

el-Aynî'ye göre Hz. Peygamber'in mut'ayı yasaklama emirini duymayan sahâbiler bu yaşağı Hz. Ömer'in koyduğu vehmine sahiptir. Hz. Peygamber'in mut'ayı yasaklamasından Hz. Ömer dönemine kadar bazı insanların haberdar olmadığı kanaatindedir. Hz. Ömer hilafeti döneminde bu düşünce-
de olanları kesin bir dil ile reddetmiştir.

Bu arada bazı çağdaş Şia müelliflerin, mut'a ayeti indikten sonra bunu nesh eden bir şey inmedi. Resûlullah'da vefatına kadar bunu yasaklamadı”⁸⁶ anlamındaki hadisi mut'a nikâhının meşruiyetini ispat ve Ehl-i Sünnet görüşünün çürütülmesi sadedinde delil gösterilmesi yanıltıcıdır. Zira bu rivâyette temettü' haccıyla ilgili olan Bakara suresinin 196. ayetinden söz edilmektedir. Bazı Sünni eserlerde görüldüğü üzere İbn Abbas'tan yapılan nakilden de yararlanılarak, mut'aya müsaadenin geçici olduğunu zaruret prensibiyle

⁸¹ Kurtbî, *a.g.e.*, V, 130.

⁸² Ahmed, *Musned*, III, 325, 356, 363.

⁸³ Beyhâkî, *Sünen*, VII, 207.

⁸⁴ el-Aynî, *Nuhab*, X, 349-352.

⁸⁵ el-Aynî, *Nuhab*, X, 358

⁸⁶ Müslim, “Hac” 172.

açıklamaya çalışmanın metodik açıdan taşıdığı sakıncaya da dikkat edilmelidir.⁸⁷ el-Aynî de nesh tarihinden sonra Mekke fethi ve Evtas günü “zarureten buna izin verildi” ifadesini bu açıdan cerh eder. Rivâyetlerde mut’aya izin ve yasaklama tarihi; Hayber’in fethi, Mekke’nin fethi, Huneyn gazvesi ve Veda haccı şeklinde ihtilâflıdır. el-Aynî’ye göre, Hz. Peygamber’in mut’ayı yasaklama tarihi Hayber’in fetih yılıdır. Diğer tarihlerde mut’a yapıldığı konusunda râvînin bir yanılışı olup mut’a yapıldığına yer verilmeden Veda haccı yılında sadece yasak zikreden rivâyetler bunu ortaya koymaktadır. O farklı tarihlerde yasağın tekrarlanarak veda haccı yılında kesin bir dil ile yasaklandığını dile getirmektedir. el-Aynî’ye göre Hz. Ömer döneminde Arap geleneğinde var olan bu uygulama, Hz. Peygamber’in yasaklama haberini duymayanlar, yasak tarihinden sonra mut’a yapmışlardır. Hz. Ömer de, Hz. Peygamber’in bu yasağını tekrar gündemine alıp yasaktan haberi olmayanları uyarılmış ve uymayanlara ceza-i müeyyide uygulayacağını bildirmiştir.

Sonuç

el-Aynî rivâyetlerde yer alan bilgileri kronolojik açıdan dikey ve yatay olarak değerlendirmelere tabi tutmaktadır.

el-Aynî, tearuz içeren rivâyetleri kronolojik okumaya tabi tutmakta; bu rivâyetlerin vujud tarih tespitini yaparak dikey olarak tarihi sürece serpiştirmektedir.

Rivâyetlerin ihtiva ettiği bilginin, tarihi vakaya aykırı olması durumunda rivâyeti tenkit etmektedir. Miraçta bir meleğin Ezan okuduğuna dair rivâyeti tarihi vakaya aykırı bularak tenkidi buna örnektir.

el-Aynî, rivâyetlerde görülen müşkülü, çözüme yardımcı olacak o döneme ait tarih, coğrafya, sosyolojik ve kültürel yaşam gibi alanlardan istifade ederek hadisi vujud tarihinde yatay verilerle okumaktadır. Buda’a kuyusu hakkında tarihçi el-Vakidî ve Hz. Aişe’nin coğrafi –tarihî tespitlerine dayalı olarak müşkülü gidermesi buna örnektir.

Nesh tarihini tespitite, sahih rivâyeti delil almaktadır. Tespit edilen ilk kesin tarihi neshe esas alarak diğer rivâyetleri buna göre değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Mut’a nikâhı konusundaki hadisleri değerlendirmesi de buna örnek teşkil etmektedir.

Rivâyetleri değerlendirmede hadis metinleri yanında siyer tarih ve şerh kaynaklarından istifade etmiştir. el-Aynî, bir olayın oluş tarihi konusunda farklı görüşlere yer vermekte bir kısmını tenkit etmektedir. Özellikle İbn Sa’d (ö.183/799), İbn İshak (ö. 146/763), İbn Hişâm (ö. 218/838), el-Vakidi (ö.207/), el-Buhârî (ö. 256/870), Taberî (310/920) ve İbn Kesîr (ö. 774/) gibi âlimlerin yaptıkları rivâyetin vujud zamanı ve olaylarla ilgili tarih tespitlerini

⁸⁷ Hattâbî, *Mealim*, III, 163-164.

önemsemektedir. Bir tarihçi olarak karinelerle hadisin vurud tarihini tespite gitmektedir.

el-Aynî, hadislerin vurud sebepleri, tarihî kayıtlar ve olaylarla, Hz. Peygamber'in siretinde hadisin vurud tarihini tespite yönelmektedir. Bu konuda bütün görüşlere ve rivâyetlere kronolojik olarak yer verip gerekçeleri ile tenkit ettikten sonra genellikle bir sonuca ulaşmaktadır.

“el-'Aynî'nin Hadisleri Kronolojik Değerlendirmesi”

Özet: Hadis, tarihî olup muhtevasının tarihi vakaya uygunluğu da önemlidir. Hadisleri tenkit ve tahlilde; rivâyetin vurud sebebi ve tarihi önemli bir kıstastır. Kronolojik tasnif, hadisin sıhhatini tespit ve değerlendirmede bir ölçüttür. Hadis şârihleri gibi el-Aynî de, hadisleri okuma ve anlamada kronolojiyi bir yöntem olarak kullanmıştır. Rivâyeti kronolojik açıdan dikey olarak tasnif etikten sonra yatay tarihi verilerle değerlendirmektedir. O, rivâyeti vurud sebebi, yaşandığı coğrafya, ilgili şahıs ve olaylar, sosyal hayat açısından derinlemesine incelemektedir. Hz. Peygamber'in Ezanı İsrâ gecesinde işitmesi gibi tarih yanlıgısı içeren rivâyeti tenkit etmektedir. Her şeyin düştüğü ve atıldığı Buda'a kuyusunun suyu hakkındaki Hz. Peygamber'in “Suyu hiçbir şey kirletmez” sözünü; sosyolojinin ve İslam'ın temel ilkelerine aykırı bulan el-Aynî, bu rivâyeti geçtiği coğrafi mekânla ilgili vurud tarihindeki detay verilerle değerlendirmektedir. Savaştan önce İslam'a davet, selb ve mut'a nikâhı gibi konularda gelen rivâyetlerin nâsiv ve mensûh olanını belirlemede, kronolojik tasniften istifade etmektedir.

Atıf: Recep TUZCU, “el-'Aynî'nin Hadisleri Kronolojik Değerlendirmesi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XI/2, 2013, ss. 73-91.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Anakronizm, Kronoloji, Ezan, Mut'a.